

Türk Dil Kurumu Yayınları

HAMZA ZÜLFİKAR ARMAĞANI

Ankara, 2021

Hamza Zülfikar armağanı.-Ankara: Türk Dil Kurumu,
2021.

692 s.: tbl., fotog.; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve
Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1435)

Kaynakça var.

ISBN 978-975-17-4969-7

1. Armağan Kitaplar, Hamza Zülfikar 2. Türkologlar,
Hamza Zülfikar 3. Türk Dili, Araştırma ve İnceleme I. e.a

924

410

ELEKTRONİK SÖZLÜK BİLİMİ VE TÜRK DİL KURUMUNUN E-SÖZLÜKLERİ

*Türk Dil Kurumu sözlüklerinin hazırlanmasına
katkıda bulunan değerli hocam
Prof. Dr. Hamza Zülfikar 'a
saygılarımla...
Şükrü Halûk AKALIN**

Giriş

Bilişim alanındaki ilerlemeler, *bilgisayarlı dil bilimi* (computational linguistics), *derlem dil bilimi* (corpus linguistics) ve benzeri alanlarla birlikte sözlük biliminde de yeni gelişmelerin yaşanmasını, yeni yöntem ve kuramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sözlüklerin bilgisayarda hazırlanmasıyla başlayan *bilgisayarlı sözlük bilimi* (computational lexicography) veya daha yaygın adlandırılmasıyla *elektronik sözlük bilimi* (electronic lexicography) bir üst terim olarak doğal dil işlemeden bilgisayar destekli dil bilimi ve derlem dil bilimi çalışmalarının yanı sıra *söz birimleştirme* (lemmatisation), anlam ve örnek çıkarımı, kullanım sıklığı belirleme, özetleme ve benzeri sözlük bilimi çalışmalarıyla birlikte elektronik sözlük olarak kullanıcılara sunmaya kadar başlı başına pek çok alanı kapsayan bir bilim dalı olarak gelişmektedir (Granger 2012: 1-2). Günümüzde bilgisayarlı doğal dil işlemede matematiksel modeller ağırlık kazanmış ve dil modellemesi adı verilen farklı bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır. Milyarlarca söz varlığından oluşan büyük boyutlu derlemlerdeki sözcüklerin vektör olarak temsil edilmeleriyle sözcüklerin hesaplanabilirlik boyutları artmıştır. Artık sözlük bilimi için önemli olan sözcükler arası anlam ilişkileri başta olmak üzere hemen hemen bütün dil bilgisi özellikleri kısa sürede gözlemlenebilir ve belirlenebilir nitelik kazanmıştır.

Elektronik sözlük bilimi, sözlük yazarlığının ön aşamaları olan *büyük veri* (big data), *derlem* (corpus) ve söz birimleştirmenin ardından, *bütüncül yapı* (macrostructure) ve *parçacıl yapıları* (microstructure) oluşturmada yararlanan bir alan olarak hızla gelişmekte ve yayılmaktadır. Bu işlemlerin son

aşaması ise hazırlanan sözlüğün geleneksel anlamda kâğıda basılarak ciltlenip *baskı sözlük* (b-sözlük) veya elektronik sözlük bilimi uygulamalarıyla çeşitli ortamlarda *elektronik sözlük* (e-sözlük) olarak kullanıcıya sunulmasıdır.

Bu uygulamalar e-sözlüklerin çeşitlenmesini sağlamıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinde hesap makinesi, tarayıcı kalem görünümlerindeki iki veya daha çok dilli sayısallaştırılmış sözlükler, bugünkü akıllı telefonların atası sayılabilecek *PDA*'ların (personal data assistant) türevleri veya bir parçası olarak ortaya çıkmıştı. 1990'lı yıllara kadar sayısal olarak yayımlanan bu sözlükler bir olguya dönüşemedi. Bu dönemden önce de kimse e-sözlüklerden söz etmiyordu (Svensén 2009: 437). Ancak çağımızda pek çok alanda olduğu gibi yeniliklerin her yıl katlanıp artmasıyla elektronik sözlük bilimi alanında da yenilikler, gelişmeler yaşanarak e-sözlükler çeşitlendi.

1. E-sözlük Tipolojisi

Genel olarak değerlendirildiğinde e-sözlükler insanlar veya bilgisayarlar için olmak üzere iki türdedir. İlki bilgi edinmek amacıyla insanlar tarafından kullanılır, ikincisi ise bilgisayarlı çeviri gibi farklı uygulamalar için otomatik olarak bilgisayarlar tarafından işlenir (Svensén 2009: 437). Günümüzde derlemler de iki amaca yönelik olarak tasarımılandırılmaktadır: Dil bilimi çalışmalarında kullanılan dil bilimi derlemleri veya doğal dil işleme (DDİ) araştırmalarında kullanılan DDİ derlemleri (Adalı 2020: 182). İkinci türler doğrudan doğruya bilgisayar mühendisliği alanına girdiği için bu yazının kapsamı dışında tutulmaktadır.

Kablolu, kablosuz, uydu ve hücreli ağ erişimlerinin her geçen gün kapsama alanlarını genişlettiği günümüzde e-sözlükler teknik özellikler açısından hem çevrim içi hem de çevrim dışı kullanıma uygun olarak tasarlanmaktadır. Bu ayrım, e-sözlük çalışmalarında belirleyici bir niteliğe dönüşmekte ve sözlüklerin kullanımını, işlevselliğini etkilemektedir. Çevrim dışı sözlüklerin güncelleştirilmeme durumunda içerik açısından çevrim içi sözlüklere kıyasla daha geride olacağı açıktır.

Çevrim dışı e-sözlük, kişisel bilgisayarların yanı sıra günümüzde belki de onlardan daha fazla akıllı telefonlara, tabletlere yüklenmektedir. Yakın zamana kadar disketten, *yoğun diskten* (CD-ROM), *taşınır bellekten* (flashdisk) yüklenen e-sözlükler günümüzde artık işletim sistemlerinin ağ ortamındaki uygulama mağazalarından akıllı telefonlara, tabletlere genellikle ücretsiz olarak indirilmektedir. Ancak e-sözlük uygulamalarının ticari amaçlı olanlarında uygulama içi satın alma özelliği bulunduğu kullanıcıya önceden bildirilmektedir. Bu tür sözlük uygulamalarında ücretsiz kullanım son derecede kısıtlıdır. Daha ayrıntılı arama ancak ücretli üyelikle mümkündür. Bir kez indirilen bu uygulamalar ağ bağlantısı olmadan çalışabilmekte, uygulamada yapılan

güncellemeler kullanıcıya bildirilmekte ve uygulamanın güncellenmesi önerilmektedir. Çevrim dışı çalışan e-sözlük uygulamalarını kullanıcıların daha çok tercih ettiği açıktır. Çünkü kablosuz ağların bulunmadığı bir ortamda kullanıcılar telefonun şebekesinin hücresel ağını zorunlu olmadıkça kullanmak istemez.

Çevrim dışı sözlük, b-sözlükler gibi son hâli verilmiş, bitmiş bir ürün olarak görülebilirken çevrim içi sözlük sürekli gözden geçirilen, yenilenen, genişletilebilen özelliğiyle bitmemiş bir ürün niteliğindedir. Daha ileri bir e-sözlük türü ise çevrim içi ve çevrim dışı arasında karma bir tür olarak kurum ve kuruluşların *yerel ağda* (intranet) kullanılan e-sözlükleridir (Svensén 2009: 438). Çevrim içi e-sözlükler ise ağ ortamında kullanıcılara sunulmaktadır. Bütün bir yazılımı, veri tabanını kullanıcının bilgisayarına, akıllı telefonuna, tabletine yüklemesine gerek yoktur. Bir dönem, cep telefonlarında kısa mesajla veya *Kablosuz Erişim Düzenegi* (KED, Wireless Application Protocol=WAP) ile başvurulabilecek ağ ortamında sözlükler de vardı. Svensén'in 2009 yılında gelecekte olası bir gelişme olarak elde taşınan bilgisayar aracılığıyla sözlükle kablosuz iletişim kurulacağı (Svensén 2009: 438) yolundaki öngörüsü ise çoktan gerçekleşti.

Sözlük bilimi bakış açısından ise Svensén, e-sözlüğün esasta her basılı sözlüğün sayısallaştırılmış bir biçimi olabileceği gibi en başından elektronik sözlük olarak üretilebileceği ayrıntısına dikkat çekmektedir. *Sayısallaştırılmış baskı sözlük* (digitized print dictionary veya digitized paper dictionary) olarak adlandırılan bu türden sözlük, basılı biçiminden çeşitli farklılıklar gösterebilir. *Özel üretim elektronik sözlük* (purpose-built electronic dictionary) ise yeni bir sözlük olarak elektronik ortamda hazırlanan ve üretilen veya kökleri b-sözlük geleneğine dayanan tür olarak tanımlanmaktadır (Svensén 2009: 439). Bu sınıflamaya karşılık uluslararası alan yazınında *electronic dictionary* terimi yaygın olsa da eş anlamlı olarak *digital dictionary* teriminin bu sözlük türlerini genel veya niteliklerine göre özel adlandırmalarda kullanıldığı görülmektedir (Töpel 2014: 15). Türk Dil Kurumunun (TDK) sanal ortamdaki sözlüklerini incelediğimizde açıkça görülebileceği gibi her sözlüğün oluşturuluş, hazırlanış biçimleri, aşamaları ve niteliği bu türlerin yalnızca birine değil ikisine de uygun olabilir. Bir bölümü yıllar önce b-sözlük olarak yayımlanan eserlerin taranıp sayısallaştırılmasıyla, bir bölümü geleneksel fişleme yoluyla hazırlanıp bilgisayarda kelime işlemci (Word) dosyalara yazılarak veya işlem tablosu (Excel) dosyalarına işlenerek, bir bölümü madde başı ve tanımlar çalışma gruplarında tartışılarak doğrudan kelime işlemci dosyasına veya işlem tablosu dosyalarına veyahut özel olarak yapılmış e-sözlük yazılımlarına girilerek, bir bölümü de bu yollardan herhangi biriyle oluşturulmuş sözlük veri tabanının

derlemlerden elde edilen verilerle geliştirilmesiyle kullanıma sunulduğundan TDK'nin e-sözlüklerinin her birinin öyküsü kendisine özgüdür.

Öte yandan bilişim uygulamalarındaki yenilikler elektronik sözlük biliminin önünde yeni ufuklar açmakta, bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni ürünlerle mevcut terimler ve tanımları değişmekte, hatta birkaç yılda eskimektedir. Söz gelimi 2010 yılından önce yazılan sözlük bilimi kitaplarının elektronik sözlük bölümlerinde anlatılan 3,5 inç *disketteki* (floppy disk), yoğun diskteki sözlükler ve bunların kullanılış özellikleriyle ilgili bilgiler bugün artık tarihe karışmıştır. *Disket sürücülü* (floppy disk drive) bilgisayarlar artık üretilmiyor. Yeni üretilen bilgisayarlardan yoğun disk sürücüsü bile kaldırılıyor. Kısacası e-sözlük üretimi, çalışmaları ve araştırmaları yeni uygulamalara ayak uyduramayınca ürünler gibi terimler¹ de eskimeye, değişmeye başlıyor. Çağımızın e-sözlük tipolojilerinde (Sert 2019) geçen disketler gibi PDA, mikrofiş, tarayıcı kalemlerdeki sözlükler ise çoktan eskidi. Sözlükler artık sanal ortamda, akıllı cep telefonları uygulamalarında çevrim içi veya dışı yaygın bir biçimde kullanılır hâle geldi.

2. E-sözlük mü B-sözlük mü?

Çağımızda bu soru yalnızca sözlükler için sorulmuyor. Kâğıda basılan gazeteler, dergiler, kitaplar için sorulduğu gibi yüz yüze öğretim, bankacılık vb. işler, işlemler için de benzer sorular yöneltiliyor. Jackson (2016: 115), kitabının yayımlandığı 2001 yılında b-sözlükler konusunda iyimser: "...basılmış sözlükler gelecekte hiç kullanılmayacak değil; önümüzdeki dönemlerde de hayatımızda olacak." derken bilgisayarlı sözlükçülük çalışmalarının 1998 yılında ulaştığı noktayı görmüş olan Grefenstette "3000 yılında sözlükçüler olacak mı?" sorusunu Jackson'dan önce gündeme getirmişti. Rundell ise 2012 yılında doğru sorunun "3000 yılında sözlükler olacak mı?" biçiminde yöneltilmesi gerektiğini yazmıştı (Rundell 2012: 29).

Günümüzde b-sözlüklerin de e-sözlüklerin de ortak veya ayrı ayrı kullanıcıları olduğu bir gerçek. Bilişim uygulamaları akıllı telefonlarda, tabletlerde, bilgisayarlarda çeşitlendikçe, yeni işlevler kazandıkça e-sözlüklerin de yaygınlaşacağı, çeşitleneceği, işlevselleşeceği açıktır. Kâğıda basılan sözlüklerin geleceği sorusunun yanıtını ise hiç kuşkusuz okuyucular belirleyecek.

¹ TDK'nin bugün tarihe karışmış bir uygulaması da ked.tdk.org.tr adresinde erişime açılan ağ sayfası ve sözlükleriydi. 2000'li yılların henüz başlarında cep telefonlarından ağ sayfalarına erişimi sağlayan WAP (Wireless Application Protocol) uygulamasını KED (Kablosuz Erişim Düzenegi) olarak adlandırmış ve bu alan adında ağ sayfalarımızla birlikte sözlüklerimizi de o zamanlar küçük ekranlı cep telefonlarından erişime uygun arayüzle tasarlamıştık (Akalın 2009: 10). Ancak akıllı telefonların kısa süre sonra yaygınlaşmasıyla WAP uygulaması, terimi ile birlikte ked.tdk.org.tr alan adresi de tarihe karıştı.

Günümüzde çok sayıda e-sözlük hem ağ ortamında hem de akıllı telefon ve tablet uygulamalarında kullanıcılara sunuluyor. Çoğu iki veya daha çok dilli bu sözlüklerin 2007 yılındaki bir listesini İlhan vermişti (2007: 40-46). Aradan geçen on dört yıl içerisinde bu listedeki e-sözlüklerin sayısının artması doğaldır. Çoğu ticari amaçlı, Türkçeden yabancı dillere, yabancı dillerden Türkçeye bu sözlüklerden yararlanabilmek için olur olmaz her türden reklam görsellerinin sayfanın sağında solunda, altında üstünde açılmasına, görüntü ve ses kirliliğine katlanabilirseniz bu sözlükler kullanım kolaylığı sağlayabilir. Sanal ortamdaki her bilgi gibi bu sözlüklerin içerdiği bilginin doğruluğunun da denetlenmesi asla gözden kaçırılmamalıdır.

Bilgiye erişimin ve iletişimin ışık hızına ulaştığı günümüzde zamanla yarışan insanoğlu, sözlüğün de ötesinde cümleleri, paragrafları, metinleri hatta anlık konuşmaları çevirebilen yazılımlar kullanıyor. Yabancı dildeki bir metinde geçen anlamını bilmediği sözcükler için b-sözlüğün sayfalarını karıştırmak veya e-sözlükte sözcük aramak yerine, metni akıllı cep telefonuna veya tabletine fotoğrafını çekerek aktardıktan sonra çeviri yazılımlar aracılığıyla çevirisine ulaşmayı tercih ediyor. Ağ ortamındaki sayfaları ise otomatik olarak çeviren tarayıcılar var. Kullanıcıların çeviride yaptığı her düzeltme, bu yazılımların kendisini geliştirmesine de katkıda bulunuyor. Diller arası çeviriye yatırım yapan uluslararası şirketler, dil içi yazılımlar geliştirmeseler de dillerin veri tabanlarını diller arası çeviri yazılımlarında kullanmakla yetiniyorlar.

Ağ ortamında başta çevirmenler olmak üzere herkesin işine yarayacak çok sayıda terim sözlüğünün bulunmasına karşılık herhangi bir terimin, hatta herhangi bir sözün anlamını merak eden kullanıcı bunu doğrudan doğruya arama motorlarına sormayı tercih ediyor. Haftalık, günlük, anlık sorgulamaları gözleyen arama motoru yazılımcılarının, kullanıcıların bu gereksinimini karşılamak üzere bir tür e-sözlük işlevini yerine getirecek *betikler* (script) ekledikleri anlaşılıyor. Arama çubuğuna yalnızca bir sözcük yazılıp arandığında o sözün içinde geçtiği yazılar, haberler, görseller, alışveriş, harita, kitap verileri sayfalarca sonuçla ve etkin bağlantılarla kullanıcıya sunulmaktadır. Kullanıcı, önüne gelen ilgili ilgisiz sayfalar arasında gezinerek aradığı bilgiye ulaşmaya çalışır. Ama arama çubuğuna “nedir”, “ne demek” vb. sorularla yazılan bir terimin, bir sözcüğün ilk olarak sözlük tanımı getirilmektedir. Aslında bu, daha önceden kullanıcıların arama çubuğuna sıkça yazdıkları söz öbeklerini belleğinde tutan ve kullanıcıya seçenek sunan yazılımın işlevidir. Örneğin Google arama motorunda herhangi bir sözcük “...ne demek” sorusuyla yazıldığında açılan sayfadaki ilk veri, sözcüğün tanımı ve diğer dillerdeki karşılıklarıdır.²

² Arama motoru, *Türkçe Sözlük*'ün *Oxford Languages* tarafından sağlandığını belirtiyor. Ancak arama çubuğuna “Damper ne demek?” diye yazıldığında (erişim 21.12.2020) gelen

Altında da, aranan sözün diğer dillerdeki karşılıklarını vermesi, arama motorunun bir başka özelliğidir.

Bununla birlikte günümüzde Türkçe e-sözlük denilince bu türün sayısı iki elin parmaklarının sayısına bile ulaşamıyor. Ölçünlü Türkçenin e-sözlüklerinin mevcut durumunu, Türk sözlükçülüğünde yeni gelişmeleri konu edindiğim bildirimde ele almıştım (Akalin 2020). Hiç kuşkusuz bu alanda en yetkin kurum olan TDK'nin, başta *GTS*'si olmak üzere, e-sözlükleri üzerinde durulması gereken kaynaklardır. Bugün IOS ve Android tabanlı akıllı telefon uygulaması olarak da kullanıcılara hizmet veren *TS* ve ağ ortamındaki *GTS* siyaset, iktisat, kültür, sağlık, ilahiyat, spor vb. hemen her alandaki köşe yazısının, makalenin başvuru kaynağı durumundadır. Yazısında değindiği konudaki sözcüğün, terimin TDK'ye göre tanımını vererek başlayan yazarın kaynağı hiç kuşkusuz *GTS*'dir. TDK'nin e-sözlükçülüğe başlayışının yirminci yılına yaklaştığımız bugünlerde e-sözlüklerinin sözlük bilimi açısından değerlendirilmesi ve sorgulama, *seçenekleme* (filtering), güncelleme vb. özelliklerine, niteliklerine kısacası tipolojilerine göre incelenmesi, bu sözlüklerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

3. Türk Dil Kurumunun E-sözlükleri

Bu yazının yazılmaya başlandığı 2020 yılından 2021 yılının ilkbaharına kadar geçen yaklaşık bir yıllık sürede TDK'nin e-sözlüklerinin yeni bir alan adına taşınmış olmasının yanı sıra, akıllı cep telefonları ve tablet bilgisayarlar için hazırlanan çevrim içi ve çevrim dışı kullanıma uygun *Türkçe Sözlük Uygulaması (TSU)* da erişime açıldı. Böylece TDK'nin e-sözlükleri sayıca artmanın yanı sıra çeşitlenmiş de oldu.

3.1. Çevrim İçi Sözlükler

Gerek TDK'nin yeni alan adındaki *Güncel Türkçe Sözlük, Kişi Adları Sözlüğü, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Tarama Sözlüğü* gerek IOS ve Android tabanlı aygıtlar için hazırladığı *Türkçe Sözlük Uygulaması*, kullanıcılara çevrim içi olarak hizmet vermektedir. Ancak çevrim içi ve çevrim dışı kullanılabilen *TSU* dışındakiler, bilgisayarlara veya akıllı cep telefonlarına herhangi bir yazılım, uygulama vb. yüklemeye doğrudan doğruya aygıtlarındaki tarayıcılar aracılığıyla erişilebilen ve sözcük araması yapılabilen e-sözlüklerdir.

tanımdaki *şayi* "şasi" sözünün yanlış yazılışı dikkatimi çekti. Bu tanım ve yanlış yazım nereden aktarılmış diye e-sözlükleri araştırdığımda ise karşıma Püsküllüoğlu'nda (2006: 477) birebir aynı tanım ve aynı yanlış yazım çıktı.

3.1.1. Ağ Sayfasında Erişime Açık E-sözlükler

TDK'nin yeni alan adı sozluk.tdk.gov.tr'deki e-sözlüklerden *Kişi Adları Sözlüğü*, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü* önceden var olmayan, çalışma grubu veya telif eser niteliğinde e-sözlük olarak hazırlanan kaynaklardır. Bunlardan yalnızca *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü* 2015 yılında b-sözlük olarak da yayımlanmıştır. *Güncel Türkçe Sözlük* ise 1945 yılından bu yana yayımlanan *TS*'nin bilgisayar ortamına aktarılan veri tabanında hazırlanan özel yazılım aracılığıyla işlenmesi yoluyla e-sözlük olarak yayımlanmış şeklidir. *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, *Türk Lehçeleri Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü (Derleme Sözlüğü)* ve *Tarama Sözlüğü* ise önceki yıllarda b-sözlük olarak yayımlanmış eserlerin sayısallaştırılmış sürümleridir. Bununla birlikte *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*'nün tamamının sayısallaştırılmış b-sözlük olmadığını da belirtmek gerekir. Çeşitli bilim, sanat, spor dallarındaki terim sözlüklerini barındıran bu sözlük yazılımı içerisinde *İktisat Terimleri Sözlüğü*, *Ekonometri Terimleri Sözlüğü* gibi çalışma gruplarında işlem tablosuna madde başı, köken, tanım vb. sütunlar hâlinde yazılarak yazılıma dönüştürülüp e-sözlük olarak TDK ağ sayfasında erişime açılan, birkaç yıl sonra da b-sözlük olarak yayımlanan çalışmalar da bulunmaktadır.

3.1.1.1. Özel Üretim E-sözlükler

Kişi Adları Sözlüğü (KAS): TDK'ye en sık yöneltilen sorular adlarımızın anlamı, belirli anlamlarda hangi kız veya erkek adlarının bulunduğu idi. Öteden beri bir gereksinim olan ad sözlüğünün hazırlanarak yayımlanması amacıyla TDK Başkanlığının 28.08.2002 tarihli ve 110-213-1438 sayılı yazısıyla kurulması teklif edilen Ad Sözlüğü Çalışma Grubunun Prof. Dr. Ş. H. Akalın, Prof. Dr. M. Canpolat, Prof. Dr. N. Gözaydın, Prof. Dr. O. F. Sertkaya, Prof. Dr. S. Sakaoglu, Prof. Dr. M. Öztürk, Prof. Dr. R. Toparlı, Prof. Dr. B. Aytaç, Prof. Dr. A. Buran, S. Kazmaz ve A. Erol'un üyeliğinde kurulması, Prof. Dr. R. Genç, Prof. Dr. S. Tural ve Prof. Dr. H. Eren'in ise Danışma Kurulunu oluşturması AKD TYK Yönetim Kurulunun 12 Eylül 2002 tarihli ve 441/4 sayılı kararıyla kabul edilmişti. Çalışma Grubunun, Ad Sözlüğü olarak kurulmasının nedeni, kişi adlarının yanı sıra yer adlarımızın sözlüğünü de hazırlama amacı bulunmasıydı. Ancak *KAS*'in tamamlanmasından sonra yer adları sözlüğü ne yazık ki hazırlanamadı. *KAS*, sürekli olarak toplanan Çalışma Grubunun oturumlarında çeşitli kaynaklardan yararlanılarak özel üretim e-sözlük olarak hazırlandı. Yazılıma aktarılmasında kolaylık sağlaması amacıyla madde başı ad, köken, cinsiyet, anlam sütunları olmak üzere *KAS* işlem tablosu oluşturulmuştu. Çalışma Grubunun, sözlüğe alınacak adlarla ilgili veri girişini tamamlamasından sonra Çukurova Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi Uzmanı Murat

Kara, gönüllü çalışmasıyla *Kişi Adları Sözlüğü* yazılımını hazırladı (Akalin 2004: 103) ve e-sözlük, 5 Ocak 2004 günü TDK'nin ağ sayfasında kullanıma açıldı. Yazılımda 10.843 ad anlamıyla aranabildiği gibi, seçenekleme yoluyla kız veya erkek adı olarak veri tabanındaki dürüst, akıllı, güzel, cesur, çalışkan vb. anlamlardaki ad sorgulaması da yapılabilmektedir. Bazı adların köken ve anlamlarındaki düzeltmeler dışında veri tabanında güncelleme yapılmamaktadır.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS): Prof. Dr. Ş. H. Akalin, Prof. Dr. R. Toparlı ve Uzm. B. T. Aksu tarafından e-sözlük olarak hazırlanan ve kelime işlemci dosyada oluşturulan tabloya işlenen sözlükte madde başı 2.396 atasözü ve 11.209 deyim türleri ve anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Türk Dil Kurumu Elektronik Dil Yayıncılığı Araştırma ve Uygulama Çalışma Grubu tarafından hazırlanan yazılım, 21 Mayıs 2009 günü Kars'ta düzenlenen II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda kullanıma açılmıştır (Balcı 2009a: 575-576; Akalin 2009: 3-13; Akalin 2010: 3-22). Yazılım esnek arama yöntemine uygun özellik taşımaktadır. Kullanıcı, arama çubuğuna atasözü veya deyim tamamlamını yazarak sorgulama yapabileceği gibi herhangi bir sözcüğün yalın veya ekli biçimini yazarak da arama yapabilmektedir. Örneğin kullanıcı "*Ağaç yaşken eğilir*" atasözünün anlamını öğrenmek isterse bunu aynen yazıp anlama ulaşabilir ama ekleşme sırasında son sesin ötümlüleştireceğini göz önüne alarak *ağa** biçimi ile arama yaptığında, sözün yalın veya ek almış *ağaç, ağaca, ağacı, ağacın, ağaçta, ağaçtan* vb. biçimlerinin içinde geçtiği atasözü ve deyim de yazılım kullanıcıya sunabilmektedir. Ancak yazılımın zayıf yönü, kullanıcının bu biçimde aradığı atasözlerinin yanı sıra *ağa, ağaran, bağa, dağa, dağarcığına, kurbağaya* vb. ilgisiz sözcüklerin geçtiği atasözleri ve deyimleri de göstermesidir. Yazılım veri tabanının söz birleştirme yoluyla yalın veya ekli madde başında geçen bütün sözcükleri gösterebilme veya *GTS*'de olduğu gibi yalnızca *ADS*'yi kullanırken arama çubuğuna yazılacak ilk üç harften sonra öneri sunma özelliğinin eklenmesi, e-sözlüğü daha da kullanışlı hâle getirecektir. *ADS*'nin geliştirilmiş atasözleri bölümü, *Türk Atasözleri Sözlüğü* adıyla yayım işlemleri şu anda TDK'de sürmektedir. Sözlüğün yayımlanmasından sonra *ADS*'nin atasözleri bölümü, b-sözlükten aktarılan atasözleriyle sözlük veri tabanı güncelleştirilebilir.

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü (TBKKS): Edebî eserlerimizde kullanılan Batı kökenli sözcüklerin anlamlarıyla ve örnekleriyle birlikte verildiği sözlük Prof. Dr. Ş. H. Akalin, Prof. Dr. R. Toparlı, Prof. Dr. G. Gülsevin, Prof. Dr. M. Öner, Prof. Dr. E. Boz, Prof. Dr. H. Şirin, Doç. Dr. Ö. Öztekten, Doç. Dr. Ö. Ay ve Dr. Öğr. Üyesi M. Y. Kaya'nın yer aldığı Türkçede Batı Kökenli Yabancı Kelimeler Sözlüğü Çalışma Grubu tarafından edebî eserlerin fişleme veya sayısallaştırılmış dosyalarının taranıp işlenmesiyle elde edilen

verilerle hazırlanmıştır. Bu özellikleriyle kökleri b-sözlük geleneğine dayanan türdedir. Madde başı sözcük, kökeni, tanımı ve tanıklarının kelime işlemci dosyalara işlenmesiyle hazırlanan veri tabanı, Prof. Dr. Ş. H. Akalın, Prof. Dr. R. Toparlı, Dr. Y. Dağlı ve Ş. B. Çavuşoğlu tarafından genel ağ ortamına e-sözlük olarak aktarılmış ve TDK'nin yetmiş beşinci kuruluş yıl dönümü töreninde, 12 Temmuz 2007 günü erişime açılmıştır. Sözlükte edebî eserlerimizde geçen Batı kökenli 5.321 söz ve bunların yer aldığı 25.530 örnek cümle bulunmaktadır (TDK 2015: 5-8; Balcı 2007: 386-387). Çalışmanın b-sözlük olarak ilk yayımı 2015 yılında yapılmış, 2019 yılında da ikinci baskısı yayımlanmıştır. Yalnızca madde başı sözcüklerin aranabildiği veri tabanında güncelleme yapılmamaktadır.

3.1.1.2. Sayısallaştırılmış B-sözlükler

TDK e-sözlüklerinin önemli bir bölümünü, önceki yıllarda yayımlanmış sonradan sayısal ortama aktarılıp ağ sayfasında bir yazılımla aranabilir, madde başı sorgulaması yapılabilir özellik kazandırılmış eserler oluşturmaktadır. Ancak bunların yazılımlaştırılması ve veri tabanlarının niteliği birbirinden farklılıklar göstermektedir. Örneğin *GTS*, bilgisayar ortamındaki 1998 baskılı *TS* dosyalarının madde başı sorgulaması yapılabilir bir yazılım ve arayüzle e-sözlüğe dönüştürülüp güncellenebilen bir yapıda erişime sunulurken *e-Tarama Sözlüğü* doğrudan doğruya baskı sözlüğün optik karakter tanımlayıcı .pdf uzantılı dosyalarda arama yapılabilen ve görüntü olarak da aranan sözcükle ilgili verileri .pdf biçiminde kullanıcıya gösteren özelliktedir. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (TTAS)* ise önceki yıllarda yayımlanmış *Derleme Sözlüğü*'nün ve onun yanı sıra yine TDK tarafından önceki yıllarda yayımlanmış ağız bilimi kitaplarının sözlük bölümlerinin hazırlanan özel bir yazılımdaki veri tabanına aktarılmasıyla oluşturulmuş yeni bir sürümüdür. Prof. Dr. A. B. Ercilasun başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığınca yayımlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* de TDK'nin sayısal ortama aktardığı b-sözlüklerdendir. Kısacası sayısallaştırılmış e-sözlüklerin yazılımlarının ve veri tabanlarının her birinin özellikleri kendine özgüdür.

Güncel Türkçe Sözlük (GTS): TDK'nin genel ağ sayfasında erişime açılan ilk sözlüğüdür. Dokuzuncu baskı *TS*'nin (1998) aradan geçen süre içerisinde geliştirilmiş biçimi bilgisayar ortamında bulunuyordu. Madde başı sorgulama yöntemi ile sözcüğün türüne, söylenişine, kökenine, anlamına ve tanıklarına erişimi sağlayacak yazılım o yıllarda görev yapmakta olduğum Çukurova Üniversitesinden Prof. Dr. Y. Ünlü ile Dr. S. Kandırmaz'ın gönüllü çalışmaları sonucunda hazırlandı. Sözlüğün TDK'nin yetmişinci kuruluş yıl dönümünde erişime açılacağı haberi basında yer alınca *TS*'nin genel ağ ortamında erişim haklarının kendisinde olduğunu ileri süren bir şirketin noterden gönderdiği

protesto Kuruma ulaştı. Aslında *TS* Kurumun eseri idi, ortada tartışmalı bir durum vardı. Hukuk müşavirimiz “şimdilik” bir başka adla sözlüğü genel ağda yayımlamanın olası sorunları ortadan kaldıracağını söyleyince aklıma *Güncel Türkçe Sözlük* adı geldi. Hem güncellenmiş bir sözlük veri tabanını kullanıma açacaktık hem de daha önemlisi kurulacak çalışma grubunda sözlük veri tabanını sürekli olarak güncelleyecektik. Hazırlanan yazılım ve arayüz, 11 Temmuz 2002 tarihinde düzenlenen TDK’nin yetmişinci kuruluş yıl dönümü kutlamaları kapsamında törenle erişime açıldı. Sözlüğün sanal ortamda kullanıma açılmasıyla sözlükteki her madde başının, her tanımın ve tanımlarının sorgulanması üzerine gelen eleştirileri ve önerileri incelemek, gerekli düzeltmeleri ve eklemeleri yapmak üzere Güncel Türkçe Sözlük Çalışma Grubu³ kurularak sözlüğün geliştirilmesi çalışmaları başlatıldı. Kullanıcıların saniyede ortalama 53 sözcük araması üzerine oluşan yoğunluğu azaltmak amacıyla İstanbul’da dört sunucu kurulup erişimin hızı artırıldı. Başlangıçta *TS*’ye dayanan bu sözlük yazılımı ve veri tabanı, her geçen gün daha da geliştirildi ve sözlüğün on birinci baskısı bu veri tabanına dayalı olarak hazırlandı. Veri tabanının anlam ve örneklerle geliştirilmesi aşamasında yazarlarımızın ve şairlerimizin eserlerinin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla oluşturulan derlemeden ilk kez bu baskıda yararlanıldı (Akalin 2011c: XXI). Genel ağda kullanıma açıldığı 2002 yılından *TS*’nin on birinci baskısının yayımlandığı 2011 yılının son günlerine kadar sürekli olarak güncellenen *GTS*’nin 2012 yılından bu yana tanımı değiştirilmesi gereken birkaç madde dışında güncellemesi yapılmıyor. *TS*’nin önümüzdeki yıl yapılması tasarlanan on ikinci baskısından sonra *GTS* veri tabanı da güncellenecektir (Akalin 2002: 351-357; Akalin 2005a: 3-14; Akalin 2005b: VII-XI.; Akalin 2006a: 3-23; Akalin 2006b: 228-237; Akalin 2007b: 311-320; Akalin 2011a: 3-31; Akalin 2011b: 109-118; Akalin 2011c: XIX-XXI.). Kısacası *GTS*, veri tabanı güncellenebilir nitelikteki e-sözlük türündedir. TDK’nin 26 Eylül 2008 tarihinde ayrı bir e-sözlük olarak kullanıma açtığı *Sesli Türkçe Sözlük*’ün daha sonra yazılımına eklenmesiyle *GTS*, b-sözlükte bulunmayan bir özellik kazanmıştır.

Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (BSTS): Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana yayımladığı terim sözlükleri ile yakın dönemde kurulan çeşitli terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerinden oluşmaktadır. Veri tabanında çeşitli bilim ve sanat dallarına ait 185.332 terimin açıklaması ve yabancı dillerdeki karşılıkları bulunmaktadır. TDK’nin yetmiş dördüncü

³ Söz konusu Çalışma Grubunun görevini tamamlayarak onuncu baskı *TS*’yi yayımlamak üzere TDK Başkanlığına teslim etmesinden sonra on birinci baskıyı hazırlamak üzere AK-DTYK Yönetim Kurulununun 24 Kasım 2005 tarihinde 509/19 sayılı kararıyla Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu kurulmuştur. İki grubun birleştirilmesinin amacı *TS* ve *Yazım Kılavuzu* arasında birlikteliğin sağlanabilmesiydi.

kuruluş yıl dönümü töreninde 12 Temmuz 2006 günü erişime açılan (Karakuş 2006: 303-305) sözlük yazılımı, aslında içerisinde sayısı yüzü bulan terim sözlüğü barındırmaktadır. Bunlar içerisinde TDK tarafından başta Atatürk'ün eseri *Geometri*'deki terimler olmak üzere çeşitli yıllarda basılmış olan terim sözlükleri bulunduğu gibi, son yıllarda oluşturulan çalışma gruplarında hazırlanan ve önce sanal ortamda erişime açılan sonra da yayımlananlar da yer almaktadır. Çalışma gruplarında (Akalin 2007a: 3-26) sözlüklerin hazırlanması da yöntem ve tür bakımından birbirinden farklılıklar göstermektedir. İlgili alandaki kaynakları tarayıp bilgisayar ortamında veri tabanı oluşturup kullanım sıklığı, terim ve anlam farklılığı gibi özellikleri bu veri tabanı ölçeğinde tartışarak, kelime işlemci dosyalara veya işlem tablosuna aktarıp e-sözlük hazırlayan gruplar olduğu gibi, geleneksel fişleme yoluyla sözlük yazarlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan BSTS, kendi içinde de farklılıklar gösteren çok sayıda e-sözlükten oluşmaktadır.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (KTLS): Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan 7.000 sözcüğün Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur Türk yazı dilleriyle Rusçadaki karşılıklarının verildiği sözlük Prof. Dr. A. B. Ercilasun başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmış ve 1992 yılında Kültür Bakanlığınca yayımlanmıştır. Kültür Bakanlığından alınan izinle sözlük, Türk Dil Kurumu bünyesinde kurulmuş olan Türk Dünyası Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışma Grubu tarafından sayısallaştırılarak hazırlanan madde başı ve madde içi araması yapılabilir nitelikteki özel bir yazılımla e-sözlüğe dönüştürülmüştür. TDK'nin yetmiş beşinci kuruluş yıl dönümü töreninde 12 Temmuz 2007 günü erişime açılan (Balcı 2007: 386-387) e-sözlük güncellenmemektedir.

(Derleme Sözlüğü) Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü (TTAS): TDK'nin 1952 yılında başlattığı halk ağzından söz derleme çalışması sonucunda eklerle birlikte yayımlanmış olduğu on iki ciltlik *Derleme Sözlüğü (DS)* 1963-1982 yılları arasında dönemin baskı tekniğiyle basılmıştı (Aksu 2002: 143). Sözlük, TDK tarafından bilgisayar ortamına aktarılırken TDK'nin yayımlanmış ağız bilimi kitaplarının sözlük bölümleri de gözden geçirildi ve *DS*'de bulunmayan sözcüklerin de eklenmesiyle 231.268 söz varlığından oluşan TTAS, madde başı sorgulamasıyla anlam ve derleme yeri bilgisiyle 25 Mart 2008 tarihinde kullanıcıların erişimine açıldı (Akalin 2008: 303-315). Bu niteliğiyle *TTAS*, baskı *DS*'den ve yayımlanmış yirmi beş ağız bilimi kitabının sözlükçesinden oluşan geliştirilmiş bir veri tabanına sahiptir. Sözlük veri tabanı güncellenmemektedir.

Tarama Sözlüğü (e-TS): XIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde yazılmış eserlerdeki Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerin taranıp fişlenmesiyle hazırlanan *Tarama Sözlüğü* 1963-1977 yılları arasında sekiz cilt

olarak TDK tarafından yayımlanmıştır (Aksu 2002: 144). Sonradan tıpkıbasımı da yapılan baskı sözlük taranıp sorgulanabilir biçime dönüştürülmüş ve hazırlanan özel bir yazılımla madde başı araması özelliğiyle yetmiş yedinci Dil Bayramı kapsamında düzenlenen törende 26 Eylül 2009 günü erişime açılmıştır. Tanımlar yazılımın kullandığı harflerle gösterilirken b-sözlükte çeviri yazılı ve Osmanlı Türkçesi yazımıyla verilen tanıklar özgün biçimleriyle görselleştirilerek kullanıcıya sunulmaktadır. *e-TS* veri tabanı ve yazılımı, TDK Elektronik Dil Yayıncılığı Araştırma ve Uygulama Çalışma Grubu üyeleri Prof. Dr. R. Toparlı, Prof. Dr. M. Çiçekler, Dr. Y. Dağlı, S. A. Kahraman ve Ş. B. Çavuşoğlu tarafından hazırlanmıştır. Doğrudan doğruya b-sözlüğün sayısallaştırılmasıyla ağ ortamında erişime açılan sözlüklerin en karakteristik örneği olan *e-TS* de güncellenmemiştir (Balcı 2009b: 561-562).

3.2. Çevrim Dışı Özel Üretim E-sözlükler

Bilgisayarlara veya akıllı telefonlara yüklenen özel bir yazılımın kurulup etkinleştirilmesiyle çalışan e-sözlüklerin veri tabanı b-sözlüğe dayansa da özel üretim e-sözlük olarak nitelenirler. Günümüzde bu uygulamalar işletim sistemleri için geliştirilen çevrim içi elektronik ürün dağıtım ve satış mağazalarından (App Store veya Google Play) yüklenebilmektedir. Üreticiler, uygulamalarındaki güncellemeleri kullanıcıya anlık olarak bildirmekte ve kullanıcının uygulamasını güncellemesi sağlanmaktadır. Böylece kullanıcı, çevrim içi olsa da olmasa da bu uygulamaları kullanabilmektedir. TDK'nin *Türkçe Sözlük Uygulaması (TSU)* her iki işletim sistemi için de uygun olarak hazırlanmış özel üretim e-sözlüklerdendir. Masaüstü ve dizüstü bilgisayarlarda yoğun diskten yazılım yükleme yoluyla TDK'nin kullanıma sunduğu tek e-sözlük ise *Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski*'dir (*GTSYK-YD*). Veri tabanı onuncu baskı *TS*'ye dayanan *GTSYK-YD* seçenekleme, seslendirme vb. uygulamalarıyla özel üretim e-sözlüklerdendir. Benzer nitelikleri taşıyan bir başka özel üretim e-sözlük ise *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Etkileşimli Yoğun Diski*'dir.

3.2.1. Türkçe Sözlük Uygulaması (TSU): Akıllı cep telefonları ve tablet bilgisayarlarda kullanılmak üzere hazırlanan uygulama *TS*'nin 2011 yılında yapılan on birinci baskısına dayanmaktadır. *TSU*, söz konusu taşınabilir cihazlara indirilerek kurulması ve hem çevrim içi hem de çevrim dışı kullanılabilmesi dolayısıyla diğer e-sözlüklerden ayrılmaktadır. Uygulama; sorgu kutusuna anlamı öğrenilmek istenen sözün en az iki harfi yazıldığında hem madde başlarına hem de madde içlerine ait seçenekler sunmaktadır. İstenen kelimeye ulaşıldığında *TS*'deki bilgilerin yanı sıra madde başına ait seslendirilmesine ve "Türk İşaret Dili"nde (TİD) parmak abecesiyle gösterimine ulaşılabilir. Bulunan sözcüğe daha sonra kolaylıkla ulaşabilmek için "Sık Kullanı-

lanlar”a ekleme özelliği de vardır. Bu bölüme eklenen sözler, aranma sırasına göre değil, abece sıralamasında tutulmaktadır. “Geçmiş” bölümünde aranan sözler ise aranma sırasına göre saklanmaktadır. Aranan sözcüğe ait “Atasözleri, Deyimler ve Birleşik Fiiller” bölümünde ilgili madde içleri abece sırasında verilmektedir. Bu liste, atasözü, deyim ve birleşik fiillerin seçilmesine izin vermekte ve yine *TS*’deki bilgilerin yanı sıra madde başının TİD parmak abecesiyle gösterimine buradan da ulaşılabilir. Aranan sözcükle başlayan veya biten sözler de “Birleşik Kelimeler” bölümünde abece düzeninde listelenmektedir. Bu liste, madde başlarının seçilmesine izin vermekte ve yine *TS*’deki bilgilerin yanı sıra madde başının seslendirilmesine ve TİD parmak abecesiyle gösterimine buradan da ulaşılabilir. Uygulama, TDK Uzmanı B. T. Aksu’nun *TS*’nin yapısı hakkında verdiği teknik bilgiler ışığında ve denetiminde yazılımcı H. Yumuş ve N. Özgedik tarafından hazırlanmış ve 5 Şubat 2020 tarihinde hem Android hem de IOS tabanlı taşınabilir cihazlarda kullanıma sunulmuştur. Sözlük, çevrim dışı olarak kullanıldığında madde başlarının seslendirmesi dışında kalan bütün özellikleriyle kullanılabilir.

3.2.2. Özel Üretim E-sözlük Yoğun Diskleri:

Kişisel bilgisayarlar için hazırlanan *GTSYK-YD* yalnızca madde başı araması değil, seçenekleme yoluyla başta madde içinde, sözcük türünde, köken bilgisinde ve kullanım alanında olmak üzere sözlük veri tabanında pek çok veriye ulaşma olanağı sağlayan özel üretim e-sözlük olarak tasarlanmıştır. TDK’nin yetmiş beşinci yılına özel olarak hazırlanan bu sözlük, tarayıcıya gerek kalmadan ve çevrim içi olmadan kendi arayüzünde çalışmaktadır. Kullanıcı, anlamını bilmediği sözcüklerin türünü, kökenini, anlamını, söylenişini, içinde geçtiği deymi, birleşik fiili, atasözünü görebileceği “Söz Arama” düğmesinden bu bilgilere erişebilmektedir. Kullanıcı, arayacağı sözcüğün ilk birkaç harfini bu bölüme yazarak yazılımın önerdiği sözcüklerden istediğini seçip bütün bilgileri görebilmektedir. Kullanıcı, sözcüğün doğru söylenişini hoparlör simgesine tıklayarak dinleyebilmekte, ardından mikrofon simgesine tıklayarak kendi söyleyişini karşılaştırabilmektedir. Yazılımın bu bölümündeki her sözcüğü Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun (TRT) sunucuları G. Durna ve R. Aygün seslendirmiştir. *Ayrıntılı Arama* seçeneğindeyse sözcüklerin türlerine, kökenlerine, kullanım alanlarına, biçimlerine göre seçenekleme uygulamak mümkün olabilmektedir. Böylece kullanıcı herhangi bir dilden Türkçeye geçmiş bütün sözcükleri veya belirli bir alandaki terimleri anlamalarıyla, kullanım biçimleriyle, türleriyle görebilmektedir. Örneğin araştırmacı, yazılım veri tabanından yararlanarak bütün sıfatları veya zarfları görebileceği gibi, Arapçadan Türkçeye geçmiş zarflara da birkaç saniye içerisinde erişebilmektedir. Bir sözcüğün edebî metinlerde kullanımına da “*Örnek İçi Arama*” düğmesinden erişmek mümkündür. Şair, yazar adına göre de arama yapılabilir.

mekte, seçenekleme yoluyla edebî eserlerden seçilmiş örnekler görülebilmektedir. Yazılım çeşitli söz oyunları da içermektedir. Bunlardan “*Kafiye Bulma*”, aslında sözcüklerin ters dizilimini veren bir yazılımdır.

İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Etkileşimli Yoğun Diski (İÖİTS-EYD) 2008 yılının Mart ayında çıkmıştır. Kişisel bilgisayarlar için hazırlanan bu yazılım da yoğun diskten bilgisayarlara yüklenebilmekte ve çevrim içi olmadan, herhangi bir tarayıcıya gerek kalmadan kendi arayüzünde kullanılabilir. Özel üretim e-sözlük olarak çoğaltılan yazılımın veri tabanı *TDK İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük*'e dayanmaktadır. Bu yoğun diskte de *GTSYK-YD*'de olduğu gibi ayrıntılı arama ve seçenekleme özellikleri bulunmaktadır. Yoğun diskte ilköğretim öğrencilerinin Türkçe söz varlıklarını geliştirmeye yönelik çok sayıda oyun da yer almaktadır.

Her iki yoğun diskte güncelleme bölümleri bulunmaktaysa da yeni baskıların yayımlanmasından sonra TDK ağ sayfasına yüklenecek güncelleme uygulamasıyla kullanıcıların kişisel bilgisayarlarına yükledikleri e-sözlük yazılımlarının ve veri tabanlarının güncellenmesi hedeflenmişti. Ancak bu güncellemeler yapılmadığı gibi yeni işletim sistemine de uyum sağlanamadığından her iki e-sözlük ancak eski işletim sistemine sahip bilgisayarlarda kullanılabilir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Çeşitli özellikleriyle incelediğimiz TDK e-sözlükleri, yazımızın girişinde de değindiğimiz gibi birbirinden farklı nitelikler göstermektedir. Teknolojide yaşanan değişim ve gelişimlerle birlikte geliştirilmeye çalışılan e-sözlüklerin tipolojileri aşağıdaki tabloda topluca gösterilmiştir:

	GTS	KAS	ADS	TBKKS	BSTS	KTLS	TTAS	e-TS	TSU	GTSYK-YD	İÖİTS-EYD
Özel üretim e-sözlük	-	+	+	+	±	-	-	-	+	+	
Sayısallaştırılmış b-sözlük	+	-	-	-	±	+	+	+	-	-	
Çevrim içi ağ sayfasında erişime açık	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	
Çevrim dışı uygulama/ arayüz	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	
Madde başı arama	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Seçenekleme	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	
Güncelleme	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	

GTS: *Güncel Türkçe Sözlük*, KAS: *Kişi Adları Sözlüğü*, ADS: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TBKKS: *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*, BSTS: *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, KTLS: *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, TTAS: *Türkiye Türkçesi Ağzaları Sözlüğü (Derleme Sözlüğü)*, e-TS: *Tarama Sözlüğü*, TSU: *Türkçe Sözlük Uygulaması*, GTSYK-YD: *Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski*, İÖİTS-EYD: *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Etkileşimli Yoğun Diski*

Bu sözlüklere yakın zamanda yenileri de eklenecektir. Örneğin *Türkiye Türkçesi Köken Bilimi Sözlüğü*'nün A maddesinin önümüzdeki aylarda e-sözlük olarak TDK ağ sayfasında erişime açılması beklenmektedir. Öte yandan TDK'de 10 Ağustos 2005 tarihinde kurulan ve çalışmalarını büyük ölçüde tamamlayan Osmanlı Türkçesi Sözlüğü Çalışma Grubunun hazırlamış olduğu sözlüğün de sanal ortamda erişime açılmasıyla bu alandaki en kapsamlı e-sözlük kültürümüze kazandırılmış olacaktır. İster sayısallaştırılmış b-sözlük olsun ister özel üretim e-sözlük olsun TDK ağ sayfasında bulunan sözlüklere seçenekleme özelliklerinin eklenmesi, kullanıcıların veri tabanından daha etkin yararlanmalarını sağlayacaktır. TDK'nin yayımlamakta olduğu iki dilli sözlükler İngilizce-Türkçe, Almanca-Türkçe, Türkçe-Sırpça, Bulgarca-Türkçe vb.lerinin de sayısallaştırılarak erişime açılması TDK'yi e-sözlük alanında yetkin bir kurum hâline getirecektir. Bu sözlüklerin yanı sıra *Türkçe Sözlük*'ün derlem tabanlı yeni bir sürümünün özel üretim e-sözlük olarak hazırlanması eş dizimlilik, sıklık, deyim, argo vb. sözlük türlerinin hazırlanmasına da katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

- Akalın, Şükrü Halûk (2002), "70. Kuruluş Yılı Dönümünde Türk Dil Kurumu", *Türk Dili*, 608: 351-357.
- Akalın, Şükrü Halûk (2005), "Türk Dil Kurumunun 2004 Yılındaki Çalışmaları I: Bilişim Uygulamaları ve Türk Dil Kurumu", *Türk Dili*, 637: 3-14.
- Akalın, Şükrü Halûk (2005b), "Sunuş", *Türkçe Sözlük*, 10. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Şükrü Halûk (2006a), "Türk Dil Kurumunun 2005 Yılı Çalışmaları", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 649, Ocak 2006, 3-23.
- Akalın, Şükrü Halûk (2006b), "Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'ın Türk Dil Kurumunun 74. Kuruluş Yılı Dönümü Toplantısını Açış Konuşması", *Türk Dili*, 657: 228-237.
- Akalın, Şükrü Halûk (2007a), "75. Yılına Girerken Türk Dil Kurumunun 2006 Yılı Çalışmaları", *Türk Dili*, 661: 3-26.
- Akalın, Şükrü Halûk (2007b), "Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'ın Türk Dil Kurumunun 75. Kuruluş Yılı Dönümü Toplantısını Açış Konuşması", *Türk Dili*, 668: 311-320.

- Akalın, Şükrü Halûk (2008), "Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü Sanal Ortamda", *Türk Dili*, 676: 303-315.
- Akalın, Şükrü Halûk (2009), "Kuruluşundan Yetmiş Yedinci Yılına Türk Dil Kurumu", *Türk Dili*, 691: 3-13.
- Akalın, Şükrü Halûk (2010), "Yeni Bir Yıla Başlarken: Türk Dil Kurumunun 2009 Yılı Çalışmaları", *Türk Dili*, 697: 3-22.
- Akalın, Şükrü Halûk (2011a), "Türk Dil Kurumunun 2010 Yılı Çalışmaları", *Türk Dili*, 709: 3-31.
- Akalın, Şükrü Halûk (2011b), "Türk Dil Kurumunun 79. Kuruluş Yılı Dönümü Töreni Açış Konuşması", *Türk Dili*, 716: 109-118.
- Akalın, Şükrü Halûk (2011c), "Sunuş", *Türkçe Sözlük*, (s. XI-XXII), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Şükrü Halûk (2020), "Novye razrabotki v Turetskoj leksikografii: Élektronnye i onlajn-slovari Turetskogo lingvističeskogo obščestva", *Voprosy Tjurkskoj Filologii*. V. 13, s. 35-49, Moskva.
- Aksu, Belgin Tezcan (2002), "Türk Dil Kurumunun Sözlük Çalışmaları 1932-2002", *Türk Dili*, 607: 140-174.
- Balcı, Ayşe (2007), "TDK'nin İki Yeni Sözlüğü Kullanımında", *Türk Dili*, 668: 386-387.
- Balcı, Ayşe (2009a), "TDK'nin Genel Ağ'daki Onuncu Sözlüğü Kullanımında", *Türk Dili*, 690: 575-576.
- Balcı, Ayşe (2009b), "Yetmiş Yedinci Dil Bayramı ve Uluslararası Türk Dili Araştırmalarında Yeni Arayışlar: Yurt Dışındaki Enstitü ve Bölüm Başkanları Çalıştayı", *Türk Dili*, 694: 561-562.
- Granger, Sylviane (2012), "Introduction: Electronic lexicography—from challenge to opportunity", S. Granger ve M. Paquot (Ed.), *Electronic Lexicography*. (s. 1-11), Oxford: Oxford University Press.
- İlhan, Nadir (2007), *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*, Elâzığ: Manas Yayıncılık.
- Jackson, Howard (2016), *Sözlükbilime Giriş*, (çev. Mehmet Gürlek, Ellen Patat), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karakuş, Elif (2006), "Türk Dil Kurumunun 74. Kuruluş Yılı Dönümü Törenlerle Kutlandı", *Türk Dili*, 657: 303-305.
- Rundell, Michael (2012), "The road to automated lexicography: An editor's viewpoint", S. Granger ve M. Paquot (Ed.), *Electronic Lexicography*, (s. 15-30), Oxford: Oxford University Press.

- Sert, Göksel (2019), “Elektronik Sözlük Tipolojileri ve Lexica Örneği”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C 7, 17: 58-70.
- Svensén, Bo (2009), *A handbook of lexicography: the theory and practice of dictionary-making*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Türk Dil Kurumu (2015), *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*, Ankara.
- Töpel, Antje (2014), “Review of research into the use of electronic dictionaries”, C. Müller-Spitzer (Ed.), *Using Online Dictionaries*, (s. 13-54), Berlin-Boston: De Gruyter.